

Tekst 2: Hannah Arendt,
Eichmann i Jerusalem, s. 291-320

Af samme forfatter
Det totalitære samfundsystems oprindelse 1-3
Om vold, tænkning og moral
Menneskets vilkår

HANNAH ARENDT

Eichmann i Jerusalem

– en rapport om ondskabens banalitet

På dansk ved
Mads Frøse

Efterskrift ved
Therkel Stræde

Gyldendal

TBR

forbehold var imod dødsstraf. Deres argumenter ville stadig have været gyldige, eftersom de ikke ville have været nødt til specificere dem i dette særlige tilfælde. De har tilsyneladende ment - med rette, synes jeg - at dette ikke var en særlig lovende sag at kæmpe for.

Adolf Eichmann gik til galgen med stor værdighed. Han havde bedt om en flaske rødvin og havde drukket halvdelen af den. Han havde afvist den protestantiske præst William Hulls tilbud om at læse Biblen sammen med ham: Han havde kun to timer tilbage at leve i og havde derfor „ingen tid at spille“. Han gik rank og rolig de halvtreds meter fra sin celle til henrettelsessrummet med hænderne bundet bag ryggen. Da vagterne bandt hans ankler og knæ sammen, bad han dem om at løsne båndene, så han kunne stå oprejst. „Nej, den har jeg ikke brug for,“ sagde han, da han fik tilbudt den sorte hætte. Han havde fuldstændig kontrol over sig selv, nej, mere end det: Han var helt og holdent sig selv. Intet kunne have vist dette tydeligere end hans grotesk tåbelige sidste ord. Han begyndte med eftertrykkeligt at erklære, at han var *Gottgläubiger*, for på almindelig nazistmanér at udtrykke, at han ikke var kristen og ikke troede på et liv efter døden. Så fortsatte han: „Om en kort stund, mine herrer, ses vi *alligevel igen*. Det er alle menneskers skæbne. Længe leve Tyskland, længe leve Argentina, længe leve Østrig. *Jeg vil aldrig glemme dem.*“ I dødens øjeblik havde han fundet den kliché, som bruges i begravelsestaler. Under galgen havde hans hukommelse spillet ham et sidste puds. Han var „opstemt“ og glemte, at det var hans egen begravelse.

Det var, som om han i disse sidste minutter opsummerede det, som vi har lært i løbet af dette lange kursus i menneskelig ondskab - at *ondskabens banalitet* er så skrækkelig, at den unddrager sig ord og tanker.

Epilog

Der var så mange, så forskelligartede og så juridisk komplekse fejl og uregelmæssigheder under retshandlingen i Jerusalem, at de, også i den overraskende ringe mængde litteratur om retssagen, har overskygget de centrale moralske, politiske og sågar juridiske spørgsmål, som sagen uundgåeligt stillede. Israel forplumrede, gennem premierminister Ben-Gurions udtalelser inden retssagen og den måde, som anklagemyndigheden udformede anklagen på, tingene yderligere ved at opstille en liste over et stort antal formål, som retssagen skulle tjene, der ydermere alle lå fjernt fra jura og retspraksis. Formålet med en retssag er at yde retfærdighed og intet andet. Selv de mest ærværdige videre formål - „at skabe en dokumentation af Hitlerregimet, som kan stå for historiens prøve“, som Robert G. Stolley, der var juridisk chefrådgiver ved Nürnberg-processerne, formulerede det - kan kun aflede opmærksomheden fra lovens hovedformål: at veje anklagerne mod den tiltalte, fælde dom og udmåle en passende straf.

Dommen i sagen mod Eichmann, hvis første to afsnit var skrevet som svar til teorien om de højere formål, sådan som disse blev udlagt både uden for og i retslokalet, kunne, hvad dette angår, ikke have været klarere og mere præcis: Man måtte modstå alle forsøg på at udvide rammerne for retssagen, fordi retten ikke kunne „tillade sig at lade sig lokke ind på områder, som ligger uden for dens sfære ... den juridiske proces har sit eget væsen, som er fastlagt ved lov, og som ikke ændrer sig, uanset hvad emnet for retssagen måtte være“. Desuden kunne retten ikke overskride disse grænser uden „at ertde i total fiasko“. Ikke alene råder den ikke over de „redskaber, som er nødvendige for at efterforske de overordnede spørgsmål“, men selve vægten af den autoritet, hvormed den talet, afhænger af

dens afgrænsning. „Ingen har gjort os til dommere“ over det, der ligger uden for lovens domæne, og „vores holdninger til det skal ikke tillægges større vægt end holdningen hos enhver person, som forsker i og tænker“ over det. Til det spørgsmål, som hyppigst er blevet stillet i forbindelse med retssagen mod Eichmann: Hvad skal den gøre godt for? er der således kun et muligt svar: Den skal yde retfærdighed.

Der var tre slags indvendinger mod retssagen mod Eichmann. Først var der de indsigelser, der var blevet rejst ved Nürnberg-processerne, og som nu blev gentaget her: Eichmann blev retsforfulgt med tilbagevirkende kraft ved sejrherrenes domstol. For det andet var der de indsigelser, der kun blev rejst mod retten i Jerusalem, og som enten satte spørgsmålstegn ved rettens kompetence som sådan eller ved dens manglende evne til at tage stilling til kidnapningen. Sidst, men vigtigst, var der indvendingerne mod selve anklagen om, at Eichmann havde begået forbrydelser „mod det jødiske folk“, i stedet for „mod menneskeheden“, og således mod selve den lov, i henhold til hvilken han stod anklaget. Og denne indvending førte til den logiske konklusion, at den eneste domstol, som kunne behandle disse forbrydelser, var en international domstol.

Rettens svar til det første sæt indvendinger var enkelt: Nürnberg-processerne blev i Jerusalem angivet som gyldig præcedens, og domme, der var underlagt national lovgivning, kunne ikke have handlet anderledes, da (straffe-)loven for nazister og nazikollaboratører fra 1950 selv var baseret på denne præcedens. „Netop denne lovgivning,“ blev det påpeget i dommen, „adskiller sig fuldstændig fra enhver anden normal lov i lovsamlingen,“ og årsagen til dette ligger i naturen af den forbrydelse, som den omhandler. Man kan tilføje, at dens tilbagevirkende kraft formelt, men ikke substantielt, bryder princippet *nullum crimen, nulla poena sine lege* (ingen forbrydelse, ingen straf uden lov), eftersom det kun giver mening at applicere det på gerninger, som er kendt af lovgiveren. Hvis der pludselig opstår en forbrydelse fx folkedrab, som tidligere

var ukendt, kræver retfærdigheden en dødm i henhold til en ny lov. I Nürnberg var der nye lov London-aftalen fra 1945, og i Israels tilfælde var det loven fra 1950. Spørgsmålet er ikke, om disse love har tilbagevirkende kraft, hvilket de selvfølgelig er nødt til at have, men om de var adækvate, altså om de kunne bruges på hidtil ukendte forbrydelser. Denne forudsætning for lovgivning med tilbagevirkende kraft var blevet alvorligt spoleret i det charter, der lagde grunden til oprettelsen af den internationale militærdomstol i Nürnberg, og det kan være grunden til, at diskussionen om disse ting er blevet ved med at være noget forvirret.

London-aftalen gav jurisdiktion over tre slags forbrydelser: „forbrydelser mod freden“, som tribunalet kaldte for „den væreste internationale forbrydelse ... idet det i sig selv indeholder helhedens akkumulerede ondskab“; „krigsforbrydelser“ og „forbrydelser mod menneskeheden“. Af disse var kun den sidste, forbrydelser mod menneskeheden, ny og uden fortilfælde. Aggressiv krigsførelse er mindst lige så gammel som de ældste historiske vidnesbyrd, og selv om det mange gange tidligere var blevet stempet som „kriminelt“, var det aldrig blevet anerkendt som sådan i nogen formel forstand. (Ingen af de almindeligt udbredte retfærdiggørelser af Nürnberg-domstolens domsmagt i disse anliggender er særlig overbevisende. Det er sandt, at Wilhelm den Anden var blevet indkaldt for en international domstol bestående af de allierede lande efter Første Verdenskrig, men den forbrydelse, som den tidligere tyske kejser stod anklaget for, var ikke krig, men brud på traktater – og specifikt krænkelsen af Belgiens neutralitet. Det er også sandt, at Briand-Kellogg-pagten fra august 1928 havde udelukket muligheden for krig som nationalpolitisk redskab, men pagten indeholdt hverken noget kriterium for aggression eller nævnte noget om sanktioner – rent bortset fra det kendtgerrning, at det sikkerhedssystem, som pagten skulle skabe, var brudt sammen, inden krigen brød ud). Desuden var en af de dømmende magter, Sovjetunionen, sårbar over for *tu-quoque*-argumentet. Havde

russerne ikke helt ustraffet angrebet Finland og delt Polen i 1939? „Krigsforbrydelser“, som helt sikkert ikke havde færre fortilfælde end „forbrydelser mod freden“, var derimod dækket af international lovgivning. Haag- og Geneve-konventionerne havde defineret disse som „overtrædelser af krigens love eller skikke“, hvilket hovedsagelig bestod i mishandling af fanger og krigslignende handlinger mod civilbefolkninger. Her var der ikke brug for en ny lov med tilbagevirkende kraft, og i Nürnberg var det vanskeligste problem, at *tu-quoque*-argumentet her kunne bruges igen: Rusland, som aldrig havde underskrevet Haag-konventionen (Italien havde tilfældigvis heller ikke ratificeret den), var mere end mistænkt for mishandling af fanger, og ifølge nylige undersøgelser lader det også til, at russerne var ansvarlige for mordene på femten tusinde polske officerer, hvis lig blev fundet i Katyn-skovene (i nærheden af Smolensk i Rusland). Og værre endnu, så udgjorde de intense bombingener af åbne byer og, frem for alt, atombomberne mod Hiroshima og Nagasaki i Haag-konventionens forstand klart tilfælde af krigsforbrydelser. Og selv om bombardementerne af de tyske byer var blevet fremprovokeret af bombardementerne mod London, Coventry og Rotterdam, kan det samme ikke siges om brugen af et helt nyt og overvældende kraftfuldt våben, hvis eksistens kunne være blevet annonceret og demonstreret på mange andre måder. Den mest sandsynlige årsag til, at de allieredes overtrædelser af Haag-konventionen aldrig blev diskuteret på juridiske betingelser, var selvfølgelig, at den internationale militærdømstol kun var international af navn, i virkeligheden var det sejrherrenes dømstol, og at dens dommes autoritet, som under alle omstændigheder var tvivlsom, ikke blev forøget, da den koalition, som havde vundet krigen og påtaget sig denne fælles opgave, brød sammen, „før blæk-ket på dommene fra Nürnberg havde kunnet nå at tørre“, for nu at citere Otto Kirchmeier. Denne indlysende årsag var dog hverken den eneste eller, måske, vægtigste årsag til, at ingen af de allieredes krigsforbrydelser i Haag-konventionens forstand

blev nævnt eller retsforfulgt, og det er kun rimeligt at tilføje, at dømstolen i Nürnberg i hvert fald var meget forsigtig med at dømme de tiltalte på anklagepunkter, som lå åbne for *tu-quoque*-argumentet. For sandheden i denne sag var, at alle ved Anden Verdenskrigs slutning vidste, at voldsinstrumenternes tekniske udvikling havde gjort „kriminell“ krigsførelse uundgåelig. Det var netop sondringen mellem soldat og civilist, mellem hæren og hjemmefolkningen, mellem militære mål og åbne byer, som Haag-konventionen hvilede på, der var blevet overflødig. Således var opfattelsen den, at under disse nye omstændigheder var krigsforbrydelser kun det, der lå helt uden for alle militære nødvendigheder, hvor man kunne påvise et bevidst umenneskeligt formål.

Dette forhold angående unødigt brutalitet var et gyldigt kriterium til at bestemme, hvad der under de givne omstændigheder udgjorde en krigsforbrydelse. Det var ikke et gyldigt kriterium for „forbrydelser mod menneskeheden“, men blev desværre introduceret i de famlende definitioner af den eneste helt nye forbrydelse, der i London-chartret (i afsnit 6-c) blev defineret som „umenneskelige handlinger“ – som om også denne forbrydelse var et spørgsmål om kriminelle udsejler til krigens og sejrens fremme. Det var dog på ingen måde denne form for velkendte overtrædelser, der fik de allierede til, med Churchills ord, at erklære, at „afstraffelse af krigsforbrydere [var] en af hovedhensigterne med krigen“, men derimod indberetninger om uhorste grusomheder, udslettelsen af hele folk, „udrensningen“ af lokalbefolkningen i hele regioner, altså ikke bare forbrydelser, som „intet begreb om militær nødvendighed ville kunne retfærdiggøre“, men forbrydelser, der faktisk var uafhængige af krigen, og som bebudede en politik om systematisk mord, der skulle fortsættes i frestid. Denne forbrydelse var bestemt ikke dækket af hverken international eller national lovgivning, og desuden var det den eneste forbrydelse, som *tu-quoque*-argumentet ikke gjaldt i forhold til. Og alligevel var der ingen anden forbrydelse, som dommette i Nürnberg førte

sig så utilpas ved, og som de lod bag sig i en mere pinefuldt dobbelttydig tilstand. Det er helt rigtigt - udtrykt af den franske dommer i Nürnberg, Donnedieu de Vabres, hvem vi skylder en af de bedste analyser af retssagen (*Le Procès de Nuremberg*, 1947) - at „den kategori af forbrydelser mod menneskeheden, som chartret havde lukket ind gennem en ganske lille dør, fordampede i kraft af tribunalets dom“. Dommerne var dog lige så lidt konsistente som selve chartret, for selv om de, som Kirchheimer siger, foretrak at dømme „på anklagepunktet om krigsforbrydelser, som omfattede alle de traditionelle, almindelige forbrydelser, mens de nedtonede anklagerne for forbrydelser mod menneskeheden så meget som muligt“, afslørede de deres sande synspunkt ved, når det kom til at udmåle en dom, kun at afsige den strengeste straf, dødsstraffen, over dem, der var blevet fundet skyldige i de helt usædvanlige grusomheder, der faktisk udgjorde en „forbrydelse mod menneskeheden“, eller „en forbrydelse mod den menneskelige tilstand“, som den franske anklager François de Menthon med større akkuratase kaldte det. Den opfattelse, at aggression udgør „den værste internationale forbrydelse“, blev forladt i tavshed, da en række mænd, som aldrig var blevet fundet skyldige i „konspiration mod freden“, blev dømt til døden.

Som retfærdiggørelse af retssagen mod Eichmann er det ofte blevet hævdet, at selv om den største forbrydelse, som blev begået under den seneste krig, blev begået mod jøderne, så havde jøderne blot været tilskuere i Nürnberg, og dommen i Jerusalem lagde vægt på, at jødernes katastrofe nu for første gang „udfyldte den centrale plads i en retssag, og [at] det var denne kendsgerning, der adskilte denne retssag fra alle de foregående“ i Nürnberg og andre steder. Men dette er, i bedste fald, en halv sandhed. Det var netop jødernes katastrofe, der i første omgang fik de allierede til at fordre begrebet „forbrydelser mod menneskeheden“, fordi „massenordet på jøderne, hvis de var Tysklands egne statsborgere, kun kunne nås med anklagepunktet om forbrydelser mod menneskeheden“, som

Julius Stone har skrevet i *Legal Controls of International Conflict* (1954). Og det, der forhindrede domstolen i Nürnberg i at yde fuld retfærdighed for denne forbrydelse, var ikke, at ofrene var jøder, men at chartret foreskrev, at denne forbrydelse, som havde så lidt med krig at gøre, at dens udførelse faktisk var i modstrid med og en hindring for krigsførelsen, skulle knyttes sammen med andre forbrydelser. Hvor dybt bevidste dommerne i Nürnberg var om den fornærmelse, som det var mod jøderne, kan måske bedst loddes med den kendsgerning, at den eneste tiltalte, som blev dømt til døden udelukkende på en anklage om forbrydelser mod menneskeheden, var Julius Streicher, hvis speciale havde været antisemitiske obsceniteter. I hans tilfælde tog dommerne ikke andre hensyn med i betragtning.

Det, som adskilte retssagen i Jerusalem fra alle de foregående, var ikke, at det jødiske folk nu udfyldte den centrale plads. Hvad det angår, lignede retssagen tværtimod efterkrigstidens retssager i Polen, Ungarn, Jugoslavien, Grækenland, Sovjetunionen og Frankrig, kort sagt i alle de tidligere nazistisk besatte lande. Den internationale militærdømstol i Nürnberg var blevet oprettet for krigsforbrydere, hvis forbrydelser ikke kunne stedfæstes, alle andre blev udleveret til de lande, hvor de havde begået deres forbrydelser. Kun „hovedkrigsforbrydere“ havde ageret uden territoriale begrænsninger, og Eichmann var bestemt ikke en af dem. (Dette - og ikke, som det ofte hævdes, hans forsvinden - var grunden til, at han ikke var blevet tiltalt i Nürnberg. Martin Bormann blev fx tiltalt, retsforfulgt og dømt til døden *in absentia*). Hvis Eichmanns aktiviteter havde spredt sig over hele det besatte Europa, var det ikke, fordi han var så vigtig, at territoriale grænser ikke gjaldt for ham, men fordi han og hans mæntd ifølge opgavens natur, at indsamle og deportere alle jøder, var nødt til flakke om på kontinentet. Det var jødernes territoriale spredning, der, i Nürnberg-vedtægternes snævre, juridiske forstand, gjorde forbrydelsen mod dem til et „internationalt“ anliggende. Når

jøderne først havde deres eget territorium, staten i Israel, havde de selvfølgelig lige så meget ret til at dømmes over forbrydelser begået mod deres folk, som polakkerne havde til at dømmes over forbrydelser begået i Polen. Alle indvendinger, der blev gjort mod retssagen i Jerusalem på baggrund af princippet om territorial jurisdiktion, var ekstremt legalistiske, og selv om retten brugte et par retsmøder på at diskutere alle disse indvendinger, var de faktisk ikke særlig relevante. Der var ikke den fjerneste tvivl om, at jøderne var blevet dræbt *quia* jøder, uanset deres nationalitet på det pågældende tidspunkt, og selv om det er sandt, at nazisterne dræbte mange jøder, der havde valgt at benægte deres etniske oprindelse og måske ville have foretrukket at blive dræbt som franskmænd eller som tyskere, kunne der i disse sager kun ydes retfærdighed, hvis man tog forbrydernes intention og formål med i betragtning.

Det endnu oftere hørte argument om de jødiske dommers mulige partiskhed – at de, især hvis de var borgere i en jødisk stat, dømt i egen sag – var efter min mening lige så grundløst. Det er svært at se, hvordan de jødiske dommere på dette område adskilte sig fra deres kolleger i nogle af de andre retssager efter krigen, hvor polske dommere afsagde domme over forbrydelser begået mod det polske folk, og tjekkiske dommere sad til døms over det, der var sket i Prag og Bratislava. (I den sidste af sine artikler i *Sunday Evening Post* hældte hr. Hausner uforvarende mere benzín på denne diskussion: Han sagde, at anklagemyndigheden med det samme havde indset, at Eichmanns forsvarer ikke kunne være en israelsk advokat, fordi der ville opstå en konflikt mellem „jævnrettede forpligtelser“ og „nationale følelser“. Nuvel, denne konflikt udgjorde kernen i alle indvendinger mod jødiske dommere, og hr. Hausners argument til deres fordel om, at en dommer godt kan have forbrydelsen og alligevel være retfærdig over for forbryderen, gælder også for forsvareren: Den advokat, der forsvarer en morder, forsvarer ikke mord. Sandheden i denne sammenhæng er den, at presset uden for retslokalet gjorde det utilrådeligt, for

at sige det mildt, at give en israelsk borger i opdrag at forsvarer Eichmann). Endelig er argumentet om, at der ikke eksisterede nogen israelsk stat, da forbrydelsen blev begået, så formalistisk, så lidt i harmoni med kravet om, at der ydes retfærdighed, at vi trygt kan overlade det til eksperternes lærde debatter. For at tjene retfærdigheden (som skal skelnes fra visse retsplejemæssige hensyn, der, selv om de er vigtige i sig selv, aldrig må tilsidestætte lovens hovedanliggende, retfærdigheden) ville retten for at bevise sin autoritet hverken have været nødt til at påkalde sig princippet om det passive retssubjekt – at ofrene var jøder, og at kun staten Israel ville kunne tale på deres vegne – eller princippet om universel jurisdiktion, hvor Eichmann som *hostis generis humani* (menneskehedens fjende) ville blive underkastet de gamle regler for sørøveri. Begge teorier, som blev diskuteret længe både i og uden for retslokalet i Jerusalem, slørede faktisk spørgsmålene og fordunklede den indlysende lighed mellem retssagen i Jerusalem og tidligere retssager i andre lande, hvor der ligeledes var blevet forordnet en særlig lovtving for at sikre, at nazisterne og deres kollaboratører blev straffet.

Ifølge princippet om det passive retssubjekt, der i Jerusalem var baseret på P.N. Drostts lærde holdning i *Crime of State* (1959), „kan *forum patriae victimæ*“ (en domstol i ofrets fædreland) under visse omstændigheder „være kompetent til at føre sagen“, men desværre forudsættes det, at straffesagen iværksættes af regeringen på vegne af ofrene, der antages at have ret til hævn. Dette var bestemt også anklagemyndighedens position, og hr. Hausner indledte sin åbningstale med de følgende ord: „Når jeg står foran jer, Israels dommere, i denne retssal for at føre sag mod Adolf Eichmann, står jeg her ikke alene. Sammen med mig her i dette øjeblik står seks millioner anklagere. Men desværre kan de ikke løfte en anklagende finger og råbe *J'accuse* mod manden, som sidder dér bag glasset ... Deres blod skriger til Himlen, men deres stemmer kan ikke høres. Således tilfalder det mig at være deres talerør og udtale den rystende anklage på deres vegne.“ Med en sådan retorik gav anklagemyndigheden

indhold til hovedargumentet mod retssagen om, at den ikke blev ført for at tilfredsstille kravet om retfærdighed, men for at imødekomme ofrenes ønske om og måske ret til hævn. Straffesager hviler, eftersom de er obligatoriske og således bliver indledt, selv om ofret ville foretrække at tilgive og glemme, på love, hvis „essens“ – for at citere Telford Taylor i *New York Times Magazine* – „er, at en forbrydelse ikke kun begås mod et offer, men primært mod hele det samfund, hvis love krænkes“. Lovovertræderen føres for retten, fordi hans handlinger har forstyret og i alvorlig grad bragt hele samfundet i fare, og ikke, som i civile søgsmål, fordi der blevet forvoldt skade mod individer, som har ret til erstatning. Erstatningen i kriminalsager er af en helt anden natur. Det er selve statslegemet, som har behov for „oprejsning“, og det er den almindelige offentlige orden, som er blevet bragt i uorden og må genoprettes, sådan som den var. Det er med andre ord loven og ikke sagsøgeren, som skal vinde hævnd.

Retten til tilbøjelighed til at gøre fordring på kompetence på grundlag af universel jurisdiktion var endnu mindre rimelig end anklagenyndighedens bestræbelser på at basere sin sag på princippet om det passive retsobjekt, for dette var i oplagt modstrid med såvel den måde, sagen blev ført på, som med den lov, i henhold til hvilken Eichmann blev retsfulgt. Det blev hævdet, at princippet om universel jurisdiktion var gældende, fordi forbrydelser mod menneskeheden minder om den gamle forbrydelse sønveri, og den, der har begået dem, bliver ligesom sønveren ifølge den traditionelle internationale lovgivning *hostis humani generis*. Eichmann var imidlertid især anklaget for forbrydelser mod det jødiske folk, og hans tilfangetagelse, som princippet om universel jurisdiktion skulle undskylde, skyldtes bestemt ikke, at han også havde begået forbrydelser mod menneskeheden, men udelukkende hans rolle i den endelige løsning på jødespørgsmålet.

Men selv om Israel udelukkende havde kidnappet Eichmann, fordi han var *hostis humani generis*, og ikke fordi han var

hostis Judaeorum (jødernes fjende), ville det have været svært at forsøre arrestationens legalitet. Sønvereren bliver ikke undtaget fra territorialprincippet – hvilket i mangel af international straffelov stadig er det eneste gyldige juridiske princip – fordi han er alles fjende, men fordi hans forbrydelse bliver begået i rum sø, som er ingenmandsland. Desuden handler sønvereren, som „trods alle love og ikke anerkender lydighed mod noget flag overhovedet“ (H. Zeisel, *Britannica Book of the Year*, 1962), per definition helt på egen hånd. Han er fredløs, fordi han har valgt at sætte sig uden for alle organiserede fællesskaber, og det er derfor, at han er blevet „alles fjende“. Der er selvfølgelig ingen, som vil hævde, at Eichmann handlede på egen hånd, eller at han ikke anerkendte lydighed mod noget flag overhovedet. I denne henseende tjente sønvereteorien kun til at omgå et af de grundlæggende problemer, som forbydelser af denne art frembyder, nemlig at de blev begået, og kun kunne begås, under en kriminel lov i en kriminel stat.

Analogien mellem sønveri og folkedrab er ikke ny, og det er derfor ret vigtigt at bemærke, at folkedrabskonventionen, hvis resolutioner blev adopteret af FN's generalforsamling den 9. december 1948, udtrykkeligt afviste fordringen på universel jurisdiktion og i stedet foreskrev, at „personer, der er anklaget for folkedrab ... skal retsforfølges ved en kompetent domstol bestående af de stater, hvor forbrydelserne blev begået, eller af det internationale straffetribunal, som måtte have jurisdiktion dertil“. I overensstemmelse med denne konvention, som Israel var medunderskriver af, skulle retten enten have prøvet at oprette et internationalt tribunal eller forsøgt at reformulere territorialprincippet på en sådan måde, at det kunne appliceres på Israel. Begge alternativer lå bestemt inden for mulighedernes rækkevidde og rettens kompetenceområde. Muligheden for at oprette et internationalt tribunal blev overfladisk afvist af retten af grunde, som vi skal diskutere senere, men grunden til, at man ikke forsøgte sig med en meningsfuld redefinition af territorialprincippet – således at retten endte med at gøre for-

dring på jurisdiktion på baggrund af alle tre principper: både territorialprincippet, princippet om det passive retssubjekt og universel jurisdiktion, som om blot det at lægge tre helt forskellige juridiske principper sammen ville resultere i en gyldig fordring – hang bestemt nært sammen med den ekstreme ulyst hos alle de involverede til at indvinde nyt land og handle uden præcedens. Israel kunne nemt have gjort fordring på en territorial jurisdiktion, hvis man blot havde forklaret, at „territorium“ i lovens forstand er et politisk og juridisk begreb og ikke blot en geografisk term. Det forholder sig ikke så meget og ikke primært til et stykke land, men snarere til rummet mellem individer i en gruppe, hvis medlemmer er bundet til og på samme tid adskilt fra og beskyttet imod hinanden af alle mulige slags forhold, der er baseret på fælles sprog, religion, historie, skikke og love. Sådanne forhold bliver rumligt manifesterede, for så vidt som de konstituerer det rum, hvor de forskellige medlemmer af en gruppe forholder sig til og plejer omgang med hinanden. Staten Israel var aldrig blevet til, hvis ikke det jødiske folk havde skabt og opretholdt dets eget, specifikke „mellerrum“ gennem de lange århundreders spredning, dvs. inden bemægtigelsen af dets gamle territorium. Men retten tog aldrig imod udfordringen fra det, som var uden fortillfælde, ikke engang i forhold til naturen af staten Israels oprindelse, som var uden fortillfælde og bestemt lå dens tanke og hjerte nærmest. I stedet begravede den retshandlingen under en flodbølge af fortillfælde – i løbet af den første uges retsmøder, som svarer til de første treghalvtreds afsnit i dommen – hvoraf mange, i hvert fald i lægmands ører, lød som omstændelige sofismer.

Retssagen mod Eichmann var således faktisk hverken mere eller mindre end den sidste af de mange retssager i efterfølgende på Nürnberg-processerne. Og anklageskriftet indeholdt meget passende et appendix med den officielle fortolkning af loven fra 1950 af den daværende justitsminister Pinhas Rosen, som ikke kunne være klarere og mindre tvetydig: „Mens andre folk vedtog egnede love til afstraffelse

af nazisterne og deres kollaboratører hurtigt efter krigens slutning, og nogle endda før den var forbi, havde det jødiske folk ... ingen politisk autoritet til at kunne føre de nazistiske forbrydere og deres kollaboratører for retten, før staten blev oprettet.“ Således adskilte sagen sig kun fra sagerne i de øvrige efterfølgende stater på én måde – den tiltalte var ikke blevet anholdt på behørig vis og udleveret til Israel. Der var tværtimod blevet begået en klar overtrædelse af international lov for at få ham bragt for retten. Vi nævnte, at det kun var Eichmanns *de facto* statsløshed, der havde gjort, at Israel kunne slippe af sted med at kidnappe ham, og selv om der blev nævnt utallige fortillfælde i Jerusalem for at retfærdiggøre kidnapningen, er det forståeligt, at det eneste relevante fortillfælde, Gestapo-agenters tilfangetagelse af Berthold Jakob, en vesterorienteret, tysk-jødisk journalist, i Schweiz i 1935, ikke blev nævnt. (Ingen af de andre fortillfælde var gyldige, eftersom de alle uden undtagelse omhandlede en undvegen fange, som ikke bare blev hentet tilbage til stedet, hvor han havde begået sine forbrydelser, men til en domstol, der havde, eller kunne have, udstedt en gyldig arrestordre – betingelser, som Israel ikke kunne have opfyldt). I dette tilfælde havde Israel så sandelig krænkert territorialprincippet, hvis store betydning ligger i den kendsgerning, at jorden er beboet af mange folk, og at disse folk styres af mange forskellige love, så enhver udvidelse af ens territoriums lov ud over grænserne og begrænsningerne for dens gyldighed øjeblikkelig vil bringe den i konflikt med et andet territoriums lov.

Dette var desværre næsten det eneste element næsten uden fortillfælde i hele retssagen mod Eichmann, og det var bestemt også det, der var mindst egnet til nogensinde at danne gyldig præcedens. (Hvad vil vi sige, hvis en afrikansk stat i morgen skulle finde på at sende sine agenter til Mississippi for at kidnappe et af medlemmerne fra raceadskillelsesbevægelsen der? Og hvad vil vi svare, hvis en domstol i Ghana eller Congo nævner retssagen mod Eichmann som fortillfælde?). Dens ret-

færdiggørelse var, at forbrydelsen var uden fortilfælde, og at en jødisk stat var opstået. Desuden var der vigtige formildende omstændigheder, idet der næppe fandtes noget egentligt alternativ, hvis man ønskede at bringe Eichmann for retten. Argentina havde en imponerende tradition for ikke at udlevere nazistiske forbrydere. Selv hvis der havde været en udvekslingsaftale mellem Israel og Argentina, ville en anmodning om udlevering næppe være blevet imødekommet. Det ville heller ikke have hjulpet at overlade Eichmann til det argentinske politi med henblik på udlevering til Vesttyskland. Regeringen i Bonn havde nemlig tidligere uden held anmodet om at få udleveret så kendte nazistiske forbrydere som Karl Kluge og dr. Josef Mengele (sidstnævnte var involveret i de mest gruopvækkende medicinske eksperimenter i Auschwitz og ansvarlig for „udvælgelsen“). I Eichmanns tilfælde ville en sådan anmodning have været dobbelt udsigtsløs, eftersom alle lovovertrædelser, der havde noget med den seneste krig at gøre, var faldet for forældelsesfristen femten år efter krigens slutning; så efter den 7. maj 1960 kunne Eichmann alligevel ikke være blevet lovligt udleveret. Lovens domæne tilbød altså kort sagt ingen alternativer til kidnapning.

De, der er overbevist om, at retfærdighed, og intet andet, er lovens formål, vil være tilbøjelige til at tilgive kidnapningen, dog ikke på grund af fortilfældene, men tværtimod som en desperat handling uden fortilfælde, der ikke skaber præcedens, og som er nødvendiggjort af den internationale lovgivnings utilfredsstillende tilstand. I dette perspektiv fandtes der kun et enkelt alternativ til det, som Israel havde gjort: I stedet for at fange Eichmann og flyve ham til Israel kunne de israelske agenter have dræbt ham på stedet, på gaden i Buenos Aires. Denne fremgangsmåde blev ofte nævnt i debatterne om sagen, og den blev mærkværdigvis anbefalet varmest af dem, der havde været mest chokerede over kidnapningen. Ideen var ikke helt ved siden af, for kendsgerningerne i sagen var hævet over al tvivl, men de, der foreslog den, glemte, at den,

der tager loven i egen hånd, kun hjælper retfærdigheden, hvis han er villig til at ændre situationen på en sådan måde, at loven igen kan fungere, og at hans handling, i hvert fald posthumt, kan valideres. Man kommer umiddelbart i tanke om to fortilfælde fra den nære fortid. Der var Shalom Schwartzbard, som i Paris den 25. maj 1926 skød og dræbte Simon Petlyura, en tidligere kosakhøvding i den ukrainske hær og ansvarlig for pogromerne under den russiske borgerkrig, som krævede omkring hundrede tusinde ofre mellem 1917 og 1920. Og så var der armenieren Tehlirian, der i 1921 midt i Berlin skød og dræbte Talaat Bey, den store dræber fra de armenske pogromer i 1915, hvor det anslås, at en tredjedel (seks hundrede tusinde) af den armenske befolkning i Tyrkiet blev nedslagtet. Pointen er den, at ingen af disse to snigmordere var tilfreds med at slå „sin“ forbryder ihjel, men at de begge med det samme meldte sig til politiet og insisterede på at blive retsforfulgt. De brugte begge deres respektive retssager til gennem retsforhandlingerne at vise verden, hvilke forbrydelser der ustraffet var blevet begået mod deres folk. Især i Schwartzbard-sagen blev der brugt metoder, som var meget lig dem i Eichmann-sagen. Der blev lagt samme vægt på omfattende dokumentation af forbrydelserne, men dengang blev den forberedt af forsvarer (af Comité des Délégations Juives under ledelse af den nu afdøde dr. Leo Motzkin, som skulle bruge halvandet år til at samle materialet og derefter udgav det i *Les Pogromes en Ukraine sous les gouvernements ukrainiens 1917-1920, 1927*), ligesom det dengang var den anklagede og hans advokat, der talte på ofrenes vegne, og som for øvrigt selv dengang rejste spørgsmålet om jøder, „der aldrig havde forsvarer sig selv“ (Se Henri Torrès' *plaidoyer* i hans bog *Le Procès des Pogromes, 1928*). Begge mænd blev frifundet, og i begge tilfælde var det, som om deres gestus „betød, at deres race endelig havde bestemt sig for at forsvarer sig selv, for at forlade sin moralske abdikation, for at overvinde sin resignation over for fornærmelser“, som Georges Suarez så beundrende udtrykte det om Shalom Schwartzbards tilfælde.

Fordelene ved denne løsning på problemet med love, der står i vejen for retfærdigheden, er indlysende. Det er sandt, at retssagen igen er en „skueproces“, måske endda et skuespil, men „helten“, som alles øjne er fæstnet ved, er nu den sande helt, og samtidig er retshandlingens karakter af retssag beskyttet, fordi den ikke er „et skue med forudbestemte resultater“, men indeholder det element af „reel risiko“, som ifølge Kirchheim er en uundværlig faktor i alle straffesager. Desuden lyder det *J'accuse*, der set fra ofrets synspunkt er så uomgængeligt, selvfølgelig meget mere overbevisende i munden på en mand, som har været tvunget til at tage loven i egne hænder, end fra en regeringsudpeget repræsentant, der ikke risikerer noget. Og bortset fra praktiske overvejelser, som fx at Buenos Aires i tresserne næppe tilbyder de samme garantier og muligheder for offentlig opmærksomhed til den tiltalte, som Paris og Berlin tilbød i tyverne, er det alligevel mere end tvivlsomt, om denne løsning ville have kunnet retfærdiggøres i Eichmanns tilfælde, og det er indlysende, at det havde været helt umuligt at retfærdiggøre, hvis den var blevet udført af regeringens agenter. Det, som talte til Schwartzbards og Tehlirians fordel, var, at de begge var medlemmer af en etnisk gruppe, som ikke havde egen stat og eget retssystem, og at der ikke fandtes en domstol i verden, som nogen af disse grupper kunne have indbragt deres ofre for. Schwartzbard, som døde i 1938, mere end ti år før proklamationen af den jødiske stat, var ikke zionist eller nationalist af nogen art. Der er dog ingen tvivl om, at han ville have budt staten Israel velkommen med entusiasme, alene fordi den ville have tilvejebragt en domstol til forbrydelser, som så ofte var forblevet ustraffede. Hans retfærdighedssans ville være blevet tilfredsstillt. Og når vi læser det brev, som han skrev fra frængslet til sine brødre og søstre i Odessa – „*Faites savoir dans les villes et dans les villages de Balta, Proskuoro, Tzcherkass, Quman, Jitomir ... portez-y le message édifiant: la colère juive a tiré sa vengeance! Le sang de l'assassin Pethioura, qui a jailli dans la ville mondiale, à Paris, ... rappellera le crime féroce ... commis envers le*

pauvre et abandonné peuple juif“ („Giv besked i byer og landsbyer i Balta, Proskuoro, Tzcherkass, Ouman, Jitomir ..., overbring det opbyggelige budskab: Den jødiske vrede har taget hævn! Morderen Pethiouras blod, som er vældet frem i verdensbyen Paris, ... vil genkalde den grusomme forbrydelse ... begået mod det stakkels og hjælpeløse jødiske folk“) – er det måske ikke så meget det sprog, som hr. Hausner faktisk brugte under retssagen (Shalom Schwartzbards sprog var uendeligt meget mere værdigt og bevægende), vi med det samme genkender, men helt sikkert de følelser og sindstilstande hos jøder over hele verden, som det ikke kunne andet end at appellere til.

Jeg har insisteret på lighederne mellem retssagen mod Schwartzbard i 1927 i Paris og retssagen mod Eichmann i 1961 i Jerusalem, fordi de viser, hvor lidt Israel, ligesom det jødiske folk i almindelighed, var parat til at erkende, at de forbrydelser, som Eichmann var anklaget for, var uden fortilfælde, og præcis hvor svær denne erkendelse må have været for det jødiske folk. For jøderne, som kun anskuede det i forhold til deres egen historie, forekom den katastrofe, de oplevede under Hitler, hvor en tredjedel af befolkningen forsvandt, ikke at være den seneste nye forbrydelse, et folkedrab uden fortilfælde, men tværtimod at være den ældste forbrydelse, de kendte og kunne huske. Denne misforståelse, som er næsten uundgåelig, hvis vi ikke blot tager den jødiske histories kendsgeminger, men også den udbredte historiske selvforståelse blandt jøder i betragtning, er faktisk roden til alle fejl og brister ved retssagen i Jerusalem. Ingen af deltagerne nåede nogensinde frem til en klar forståelse af de faktiske rædsler i Auschwitz, som var af en anden natur end alle fortidens grusomheder, fordi det for såvel anklagemyndigheden som dommerne blot virkede som den mest frygtelige pogrom i jødernes historie. Derfor troede de, at der gik en direkte linje fra det nazistiske partis tidlige antisemitisme over Nürnberg-lovene og videre til fordrivelsen af jøderne fra Riget og endelig til gaskamrene. Politisk og juridisk

markerede disse forbrydelser dog ikke kun en gradsforskel, men en væsensforskel.

Nürnberg-lovene fra 1935 lovliggjorde den diskrimination, som det tyske flertal allerede før dette tidspunkt praktiserede mod det jødiske mindretal. Ifølge international lovgivning havde den suveræne tyske nation ret til at erklære en hvilken som helst befolkningsgruppe for et nationalt mindretal, så længe dens minoritetslove var i overensstemmelse med de rettigheder og garantier, som var fastlagt af internationalt anerkendte minoritetstraktater og -aftaler. Internationale jødiske organisationer forsøgte derfor straks at tilvejebringe de samme rettigheder og garantier for dette nye mindretal, som mindretalene i det østlige og sydøstlige Europa havde fået i Genève. Men selv om de ikke fik denne beskyttelse, blev Nürnberg-lovene generelt anerkendt af andre nationer som en del af tysk lov, så det var fx umuligt for en tysk statsborger at indgå et „blandet ægteskab“ i Holland. Nürnberg-lovenes forbrydelse var en national forbrydelse. Den krænkede nationale, forfatningssikrede rettigheder og frihedsrettigheder, men havde ingen betydning for nationernes venskabelige samkvem. Men „tvungen emigration“ eller fordrivelse, som blev officiel politik efter 1938, angik derimod det internationale samfund af den simple grund, at de, der blev udvist, dukkede op ved andre landes grænser, hvor man blev tvunget til at tage imod dem eller smugle dem ind i et andet land, som var lige så uvilligt til at tage imod dem. Fordrivelsen af egne statsborgere er, med andre ord, allerede i sig selv en forbrydelse mod menneskeheden, hvis vi ved „menneskeheden“ blot forstår nationernes venskabelige samkvem. Hverken den nationale forbrydelse, som bestod i legaliseret diskrimination, eller den internationale forbrydelse, som bestod i fordrivelse, var uden fortulføde, heller ikke i moderne tid. Legaliseret diskrimination var blevet praktiseret af alle lande på Balkan, og massefordrivelse havde fundet sted efter mange revolutioner. Det var, da det nazistiske regime erklærede, at det tyske folk ikke bare var uvilligt til overhovedet at

have jøder i Tyskland, men ønskede at få hele det jødiske folk til at forsvinde fra jordens overflade, at den nye forbrydelse, forbrydelsen mod menneskeheden – i betydningen „mod den menneskelige tilstand“ eller mod selve menneskehedens natur – kom til syne. Selv om både fordrivelse og folkedrab er internationale forseelser, må de holdes adskilt. Førstnævnte er en forseelse mod andre nationer, hvortilfod den sidstnævnte er et angreb på den menneskelige mangfoldighed som sådan, dvs. mod et særtræk ved den „menneskelige tilstand“, uden hvilket ord som „menneskehed“ og „humanitet“ ville være blottet for mening.

Hvis retten i Jerusalem havde forstået, at der er forskel på diskrimination, fordrivelse og folkedrab, ville den øjeblikkeligt være kommet på det rene med, at det værste forbrydelse, som den var konfronteret med, den fysiske udslættelse af det jødiske folk, var en forbrydelse mod menneskeheden begået på det jødiske folk, og at man af antisenitismen og den lange tradition for jødehad kun kunne udlede valget af ofre, ikke forbrydelsens natur. I og med at ofrene var jøder, var det ret og rimeligt, at sagen kom for en jødisk domstol. Men i og med at forbrydelsen var en forbrydelse mod menneskeheden, ville kun en international domstol kunne yde retfærdighed. (Retten manglende evne til at drage denne skelnen var overraskende, fordi den allerede før var blevet draget af den tidligere israelske justitsminister hr. Rosen, der i 1960 havde insisteret på „en skelnen mellem denne straffelov [for forbrydelser mod det jødiske folk] og loven om forebyggelse og afstraffelse af folkedrab“, som blev diskuteret, men ikke vedtaget af det israelske parlament. Selvfølgelig følte retten ikke, at den kunne overtræde den nationale lovgivnings grænser, så folkedrab, der ikke var omfattet af israelsk lov, kunne ikke tages ordentligt under behandling). Blandt de mange højt kvalificerede stemmer, der kom med indvendinger mod domstolen i Jerusalem, var det kun Karl Jaspers, der klart og utvetydigt udtalte – i et radiointerview før retssagen begyndte, som senere blev trykt i

Der Monat - at „forbrydelsen mod jøderne også var en forbrydelse mod menneskeheden“, og at „dommen derfor kun kan afsiges af en domstol, der repræsenterer hele menneskeheden“. Jaspers foreslog, at domstolen i Jerusalem, efter at have fået forelagt de faktuelle beviser, skulle „give afkald“ på retten til at afsige dom, fordi forbrydelsens juridiske natur stadig var til diskussion, ligesom det derpå følgende spørgsmål om, hvem der ville være kompetent til at afsige dom over en forbrydelse, der var blevet begået på regeringens ordrer. Endvidere sagde Jaspers den eneste ting, som var helt sikker: „Denne forbrydelse er både mere og mindre end almindeligt mord,“ og selv om det heller ikke var en „krigsforbrydelse“, var der ingen tvivl om, at „menneskeheden bestemt ville blive udslettet, hvis stater fik lov til at begå den slags forbrydelser“.

Jaspers forslag, som ingen i Israel overhovedet gad diskutere, ville i denne form sandsynligvis have været uigennemføreligt set fra et rent teknisk synspunkt. Spørgsmålet om en domstols jurisdiktion må afklares, før retsagen kan begynde. Og når først en domstol er blevet erklæret for kompetent, må den også dømmes. Disse rent formalistiske indvendinger kunne dog nemt være blevet imødegået, hvis Jaspers havde opfordret staten Israel til at give afkald på sin ret til at eksekvere dommen, når den var blevet afsagt, i betragtning af rettens uhørte opdagelser. Israel kunne så i FN med alle de forhåndenværende beviser have demonstreret, at behovet for en international straffedomstol var påtrængende i betragtning af de forbrydelser, der var blevet begået mod hele menneskeheden. Så ville Israel have været i stand til at lave ballade, til at „skabe en sund forstyrrelse“, ved igen og igen at spørge, hvad man skulle stille op med den mand, man havde taget til fange. En konstant gentagelse af dette ville have indskærpet behovet for en permanent international straffedomstol i den offentlige mening verden over. Kun ved på denne måde at skabe en „pinlig situation“, som vedrørte repræsentanterne for alle nationer, ville det være muligt at forhindre „menneskeheden i at få ro i sindet“ og „massakren

på jøderne ... i at blive en model for fremtidige forbrydelser, måske det lille og tarvelige forbillede for fremtidige folkedrab“. Selve begivenhedens monstrøsitet bliver „minimeret“ ved en domstol, som kun repræsenterer en enkelt nation.

Dette argument for en international domstol blev desværre blandet sammen med andre forslag, som var baseret på andre og mindre vægtige overvejelser. Mange venner af Israel, både jøder og ikke-jøder, frygtede, at retssagen ville skade Israels prestige og give anledning til reaktioner mod jøder verden over. Man mente, at jøderne ikke havde ret til at optræde som dommere i deres egen sag, men kun som anklagere. Israel skulle derfor holde på Eichmann, indtil FN fik skabt en særlig domstol, som kunne dømme ham. Rent bortset fra den kendsgerning, at Israel under retssagen mod Eichmann ikke gjorde andet, end hvad alle de lande, som havde været besat af Tyskland, havde gjort for længe siden, og at det ikke var Israels eller det jødiske folks prestige, men retfærdigheden, der stod på spil her, havde alle disse forslag én brist tilfælles: De kunne alt for nemt afvises af Israel. De var helt sikkert urealistiske i betragtning af den kendsgerning, at FN's generalforsamling „to gange havde afvist at overveje forslag om oprettelsen af en permanent international straffedomstol“ (*A.D.L. Bulletin*). Men et andet, mere praktisk forslag, som normalt ikke bliver nævnt, netop fordi det var gennemførligt, blev fremsat af præsidenten for World Jewish Congress, dr. Nahum Goldmann. Goldmann opfordrede Ben-Gurion til at oprette en international domstol i Jerusalem med dommere fra alle de lande, som havde lidt under nazisternes besættelse. Det ville dog ikke have været nok. Det ville kun have været en udvidelse af retssagerne i efterfølgerstaterne, og den væsentligste svækkelse af retfærdigheden, nemlig at sagen blev ført ved sejrherrenes domstol, ville ikke være blevet afhjulpet. Men det ville have været et praktisk skridt i den rigtige retning.

Israel reagerede, som man måske vil huske, meget voldsomt på alle disse forslag. Og selv om det er sandt, som Yosal Rogat

har påpeget (i *The Eichmann Trial and the Rule of Law*, udgivet af Center for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, Californien, 1962), at Ben-Gurion altid „virkede, som han misforstod det, når han blev spurgt: 'Hvorfor skulle han ikke stilles for en international domstol?'“ er det også sandt, at de, der stillede spørgsmålet, ikke forstod, at for Israel var det eneste element uden fortilfælde i retssagen, at jøder for første gang (siden år 70, da Jerusalem blev ødelagt af romerne) var i stand til at sætte sig til døms over forbrydelser, der var blevet begået mod deres eget folk, at de for første gang ikke var nødt til at bede andre om beskyttelse og retfærdighed eller falde tilbage på de kompromitterede fraser om menneskerettigheder – rettigheder, som kun de folk, der var for svage til at forsvare „de samme rettigheder som englændere“, påberåbte sig, hvilket de vidste bedre end nogen. (Selve den kendsgerning, at Israel havde sin egen lov, som en sådan sag kunne føres efter, var længe før retssagen mod Eichmann blevet betegnet som et udtryk for „en revolutionær forandring af det jødiske folks politiske stilling“ – af hr. Rosen i anledning af førstebehandlingen af 1950-loven i Knesset). Det var på baggrund af disse meget levende erfaringer og forhåbninger, at Ben-Gurion sagde: „Israel har ikke brug for en international domstols beskyttelse.“

Desuden var argumentet om, at forbrydelsen mod det jødiske folk først og fremmest var en forbrydelse mod menneskeheden, som de gyldige forslag om en international domstol hvilede på, klart i modstrid med den lov, som Eichmann blev retsfulgt under. Således skulle de, der foreslog, at Israel skulle udlevere sin fange, være gået et skridt videre og have erklæret: (Straffeloven for nazister og nazikollaboratører fra 1950 er uretfærdig, den er i modstrid med det, som faktisk skete, og dækker ikke kendsgerningerne. Og det ville bestemt have været ganske sandt. For ligesom en morder bliver retsfulgt, fordi han har overtrådt samfundets lov, og ikke fordi han har frataget familien Smith dens ægtemand, far og forsøger, så skal disse moderne, statsansatte masse mordere retsforfølges, fordi de har

krænket den menneskelige orden, og ikke fordi de har dræbt millioner af mennesker. Intet er mere skadeligt for forståelsen af disse nye forbrydelser, eller står mere i vejen for skabelsen af en international straffelov, end den almindelige illusion om, at mord og folkedrab inderst inde er den samme forbrydelse, og at sidstnævnte således „ikke er nogen ny forbrydelse i egentlig forstand“. Det afgørende i sidstnævnte tilfælde er, at en helt anden orden bliver brudt og et helt andet samfund bliver krænketh. Og det var da også, fordi Ben-Gurion udmærket vidste, at hele diskussionen faktisk drejede sig om den israelske lovs gyldighed, at han til sidst reagerede modbydeligt, og ikke kun med vold, over for kritikere af den israelske fremgangsmåde: Uanset hvad disse „såkaldte eksperter“ havde at sige, var deres argumenter „sofismer“, som enten var inspireret af antisemitisme eller, hvis de var jøder, af mishandleværdskomplekser.

„Verden skal forstå: Vi udleverer ikke vores fange.“

Det er kun rimeligt at sige, at retssagen i Jerusalem ikke på nogen måde blev afholdt i denne tone. Men jeg tror roligt, man kan forudsige, at denne den sidste retssag i efterfølgerstaterne i hvert fald ikke bedre, og måske endda i tingere grad end dens forgængere, vil kunne tjene som gyldig præcedens ved fremtidige retssager mod den slags forbrydelser. Det ville måske kun være af ringe betydning i betragtning af den kendsgerning, at dens hovedformål – at anklage og forsvare, dømme og straffe Adolf Eichmann – var blevet opfyldt, hvis det ikke havde været for den ret ubehagelige, men ubestridelige mulighed for, at der måske vil blive begået lignende forbrydelser i fremtiden. Årsagerne til denne uhyggelige mulighed er både generelle og specifikke. Det ligger i selve de menneskelige handlingers natur, at enhver handling, som en gang er dukket op og har indskrevet sig i menneskehedens historie, bliver hos menneskeheden som en mulighed længe efter, at dens virkelighed er begyndt at høre fortiden til. Ingen straf har nogensinde haft tilstrækkelig stor afskrækkelseeffekt til at forhindre, at der blev begået forbrydelser. Når en specifik forbrydelse først én gang

er dukket op, er dens genopdukken uanset straffen tværtimod mere sandsynlig, end dens første tilsynkomst nogensinde kan have været. De specifikke grunde, som taler for muligheden af en gentagelse af de forbrydelser, nazisterne begik, er endnu mere plausible. Alene det skræmmende sammenfald mellem den moderne befolkningseksplosion og opfindelsen af tekniske anordninger, der gennem automatisering vil gøre store dele af befolkningen „overflødige“, selv i arbejdsmæssig forstand, og som gennem atomenergi vil gøre det muligt at gøre noget ved denne dobbelte trussel ved hjælp af instrumenter, sammenlignet med hvilke, Hitlers gasningsanlæg ligner et ondskabsfuldt barns ubehjælpsomme legetøj, burde være nok til at få os til at skælve.

Det er egentlig af den grund, at det, som er uden fortilfælde, skal danne præcedens for fremtiden, når det først er dukket op, og at alle retssager, som behandler „forbrydelser mod menneskeheden“, må bedømmes efter en standard, der stadig i dag er et „ideal“. Hvis folkedrab er en faktisk mulighed i fremtiden, kan intet folk – mindst af alle selvfølgelig det jødiske folk i Israel eller andetsteds – føle sig rimelig sikkert på sin fortsatte eksistens uden hjælp og beskyttelse fra international lovgivning. Kriteriet for succes eller fiasko i behandlingen af det, som ikke har noget fortilfælde, kan kun være, hvorvidt denne behandling kan tjene som gyldig præcedens på vejen mod en international straffelov. Og med dette krav, som er henvendt til dommerne i sådanne sager, skyder man ikke over målet og beder om mere, end man med rimelighed kan forlange. International lovgivning er, som dommer Jackson påpegede i Nürnberg, „en naturlig følge af traktater og aftaler nationer imellem og accepterede sædvaner. Men enhver sædvaner har dog sin oprindelse i en eller anden enkeltstående handling ... I vore dage har vi også retten til at fastsætte sædvaner og indgå aftaler, som selv vil blive kilder til en nyere og forstærket international lovgivning“. Det, som dommer Jackson glemte at påpege, er, at som følge af den internationale lovgivnings uaf-

dige natur er det blevet almindelige dommers opgave at yde retfærdighed ved retssager uden hjælp fra skrevne love, eller hinsides de begrænsninger, som disse medfører. For dommeren kan dette være en vanskelig situation, og det er meget sandsynligt, at han vil indvende, at den „enkelstående handling“, som bliver krævet af ham, ikke skal udføres af ham, men af lovgiveren.

Og før vi drager nogen konklusion om succes eller fiasko for retten i Jerusalem, må vi da også understrøge dommerens faste overbevisning om, at de ikke havde ret til at gøre sig til lovgivere, at de på den ene side var nødt til udføre deres arbejde inden for den israelske lovs rammer og på den anden side accepterede juridiske vurderinger. Det skal desuden indrømmes, at deres fiasko hverken af natur eller i grad var værre end fiaskoerne ved Nürnberg-processerne eller ved retssagerne efter krigen i andre europæiske lande. Tværtimod skyldtes en del af Jerusalem-domstolens fiasko, at man, hvor det overhovedet var muligt, var alt for ivrig efter at følge præcedens fra Nürnberg.

Kort sagt bestod Jerusalem-domstolens fiasko i, at den ikke havde fået greb om tre fundamentale spørgsmål, som alle havde været tilstrækkelig velkendte og bredt diskuteret siden oprettelsen af militærdomstolen i Nürnberg: problemet vedrørende den svækkede retfærdighed ved sejrherrenes domstol; en rets-gyldig definition af „forbrydelser mod menneskeheden“; og en klar anerkendelse af den ny type forbryder, som begår denne forbrydelse.

Hvad det første af disse angår, var retfærdigheden mere alvorligt svækket i Jerusalem, end den havde været i Nürnberg, fordi retten ikke gav forsvarer mulighed for at føre vidner. I forhold til de traditionelle betingelser for en fair og korrekt rettergang var dette den alvorligste fejl ved retssagen i Jerusalem. Desuden: Mens domfældelse ved sejrherrenes domstol måske var uundgåelig lige efter krigen (til dommer Jacksons argument i Nürnberg: „Enten må sejrherrene dømme over krigen, tabere,

eller også må vi overlade det til de besejrede selv at dømme," bør man tilføje, at de allierede med en vis berettigelse følte, at de, der havde risikeret alt, ikke kunne lade neutrale lande deltage" [Vabres]), var tilfældet ikke det samme seksten år senere og under omstændigheder, hvor argumentet mod de neutrale landes deltagelse ikke længere gav nogen mening.

Hvad det andet spørgsmål angår, var resultaterne ved retten i Jerusalem uden sammenligning bedre end i Nürnberg. Jeg har før nævnt Nürnberg-statutterns definition af „forbrydelser mod menneskeheden“ som „umenneskelige handlinger“, der på tysk blev oversat til *Verbrechen gegen die Menschlichkeit* – som om nazisterne blot havde savnet menneskelig godhed, hvilket bestemt må være århundredets underdrivelse. Der er dog ingen tvivl om, at hvis kun anklageren havde ført sagen i Jerusalem, ville den grundlæggende misforståelse have været endnu værre end i Nürnberg. Men i dommen nægtede retten at lade forbrydelsens egentlige natur oversvømme af en syndflod af grusomheder og gik ikke i den fælde at sidestille denne forbrydelse med almindelige krigsforbrydelser. Det, som i Nürnberg kun var blevet nævnt i forbifarten og således som en randbemærkning – at „beviserne demonstrerer, at ... masseordene og grusomhederne ikke kun blev begået for at knuse modstandere“, men „indgik i en plan om at skaffe hele indfødte befolkninger af vejen“ – var i centrum under retssagen i Jerusalem af den indlysende grund, at Eichmann var anklaget for en forbrydelse mod det jødiske folk, en forbrydelse, som ikke kunne forklares med noget utilitaristisk formål. Der var blevet myrdet jøder over hele Europa, ikke kun i Østeuropa, og udsløttelsen af dem skyldtes ikke noget ønske om at få territorier, der „kunne koloniseres af tyskere“. Den store fordel ved en retssag, der koncentrerede sig om forbrydelsen mod det jødiske folk, var ikke blot, at forskellen mellem krigsforbrydelser, som fx nedskydning af partisaner og drab på gidsler, og „umenneskelige handlinger“, som fx „fordrivelse og udsløttelse“ af lokalbefolkninger med henblik på en indtrængende

hendes kolonisering, trådte tilstrækkelig klart frem til at kunne indgå i en fremtidig international straffelov, men også, at forskellen mellem „umenneskelige handlinger“ (som blev udført af kendte, men kriminelle årsager, som fx ekspansion gennem kolonisering) og „forbrydelser mod menneskeheden“, hvis formål var uden fortillfælde, blev afklaret. Men på intet tidspunkt under retssagen i Jerusalem, hverken under retshandlingen eller i dommen, blev muligheden for, at tidslettelsen af hele etniske grupper – jøderne, polakkerne eller sigøjnerne – kunne være mere end en forbrydelse mod det jødiske folk, det polske folk eller sigøjnerfolket, og at menneskeheden i sin helhed måske var blevet alvorligt krænkert og bragt i fare, nævnt.

Dommenes iøjnefaldende hjælpeløshed, når de blev stillet over for den opgave, som de mindst af alt kunne undslippe, opgaven med at forstå den forbryder, der var kommet for at dømme, var tæt forbundet med dette nederlag. Det var selvfølgelig ikke nok, at de ikke gik ind på anklagemyndighedens åbenlyst fejlagtige beskrivelse af den anklagede som en „pervers sadist“, og det ville heller ikke have været nok, hvis de var gået et skridt videre og havde demonstreret, hvor usammenhengende anklagemyndighedens sag var, når hr. Hausner forsøgte at retsforfølge det mest abnorme uhyre, som verden nogensinde havde set, og samtidig gøt hem hans person at retsforfølge „mange som ham“ og sågar „hele den nazistiske bevægelse og antisemitismen i almindelighed“. De vidste selvfølgelig, at det bestemt ville have været meget betryggende at tro, at Eichmann var et uhyre, selv om Israels sag mod ham i så fald ville være faldet sammen eller i det mindste have mistet al interesse. Man kan ikke så godt påkalde sig hele verdens opmærksomhed og tilkalde korrespondenter fra alle fire verdenshjørner for så at fremvise Blåskæg på anklagebænken. Problemet med Eichmann var netop, at der var så mange som ham, og at de hverken var perverse eller sadistiske, men var, og stadig er, forfærdelig og forfærdende normale. Set ud fra vores juridiske institutioner og standarder for vores moralske

dømmekraft var denne normalitet meget mere forfærdende end alle grusomhederne tilsammen, for den medførte – som det blev sagt igen og igen af de tiltalte og deres forsvarere i Nürnberg – at denne nye type forbryder, som virkelig er *hostis generis humanis*, begår sine forbrydelser under omstændigheder, der gør det så godt som umuligt for ham at vide eller føle, at han gør noget galt. I denne sammenhæng var beviserne i sagen mod Eichmann endnu mere overbevisende end de beviser, der var blevet fremlagt ved retssagerne mod hovedkrigsforbryderne, hvis påstande om, at de havde haft ren samvittighed, nemmere kunne afvises, fordi de kombinerede argumentet om lydighed over for „ordrer fra højere sted“ med praleri om lejlighedsvis ulydighed. Men selv om de tiltaltes onde hensigter var åbenlyse, var det eneste, der kunne bevise deres skyldbevidsthed, den kendsgerning, at nazisterne, og især de kriminelle organisationer, Eichmann tilhørte, i de sidste måneder af krigen havde haft travlt med at destruere beviserne på deres forbrydelser. Og det var et tvivlsomt argument. Det beviste blot, at man havde erkendt, at loven om masse mord, fordi den var ny, endnu ikke blev anerkendt af andre nationer; eller med nazisternes sprog at de havde tabt deres kamp for at „befri“ menneskeheden fra „undermenneskenes herredømme“, især fra Zions Vises herredømme; eller også beviste det i et almindeligt sprog ikke mere end inchrømmelsen af et nederlag. Ville nogen af dem have lidt under skyldbevidsthed, hvis de havde vundet?

Blandt de større spørgsmål, som var på spil i retssagen mod Eichmann, var den gældende antagelse i alle moderne retssystemer om, at hensigten om at gøre ondt er nødvendig for at begå en forbrydelse. Der findes måske ikke noget, som den civiliserede retslære har rost sig mere af end denne inddragelse af den subjektive faktor. Hvor denne hensigt er fraværende, hvor evnen til at skelne mellem godt og ondt, uanset af hvilke årsager, også som følge af moralsk vanvid, er svækket, føler vi ikke, at der er blevet begået en forbrydelse. Vi benægter påstandene om, „at en stor forbrydelse krænker naturen, så

hele jorden skriger på hævn; at ondskaben krænker en naturlig harmoni, som kun gengældelse kan genoprette; at et krænkert fællesskab skylder den moralske orden at straffe forbryderen“ (Yosal Rogat), og betragter dem som barbariske. Og alligevel mener jeg, at det er ubestrideligt, at det netop var på baggrund af disse for længst glemte påstande, at Eichmann overhovedet blev ført for retten, og at de faktisk var den vigtigste begrundelse for dødsstraffen. Fordi han havde været indblandet og spillet en central rolle i et foretagende, hvis åbne hensigt havde været for altid at eliminere visse „racer“ fra jordens overflade, måtte han elimineres. Og hvis det er sandt, at „retfærdigheden ikke blot skal ydes, men at det også skal kunne ses“, så ville det retfærdige ved det, man gjorde i Jerusalem, være trådt klarere frem, hvis dommerne havde vovet at tale til den tiltalte på nogenlunde følgende måde:

„De har indrømmet, at den forbrydelse, som blev begået mod det jødiske folk under krigen, var historiens største forbrydelse, og De har indrømmet Deres rolle i den. Men De sagde, at De aldrig handlede ud fra lave motiver, at De aldrig følte trang til at slå nogen ihjel, at De aldrig havde hadet jøderne, og alligevel at De ikke kunne have handlet anderledes, og at De ikke følte Dem skyldig. Vi finder dette svært, men ikke umuligt at tro. Hvad angår motiv og samvittighed, er der nogle, men ikke så mange, beviser mod Dem, som er hævet over al tvivl. De sagde, at Deres rolle i den endelige løsning var et tilfælde, og at næsten enhver anden kunne have udfyldt Deres plads, så næsten alle tyskere er potentielt lige skyldige. Det, De mente, var, at hvor alle, eller næsten alle, er skyldige, er ingen skyldige. Det er bestemt en meget almindelig konklusion, men her kan vi ikke imødekomme Dem. Og hvis De ikke forstår vores indvending, vil vi henlede Deres opmærksomhed på historien fra Biblen om de to nabobyer Sodoma og Gomorra, som blev ødelagt af ild fra himlen, fordi alle beboere i dem var blevet lige skyldige. Dette har tilfældigvis intet at gøre med det nymodens begreb

Postscriptum

Denne bog indeholder en *rapport om en retssag*, og dens hovedkilde er udskrifterne fra retsmøderne, som blev uddelt til pressen i Jerusalem. Bortset fra anklagemyndighedens åbningsbemærkninger og forsvarers overordnede plaidoyer er retsprotokollerne ikke blevet offentliggjort og er ikke nemt tilgængelige. Sproget i retslokalet var hebraisk. Det materiale, som pressen fik udleveret, blev anført som en „uredigeret og urevideret udskrift af simultanoversættelsen“, der „ikke bør betragtes som stilistisk perfekt og uden sproglige fejl“. Jeg har hele vejen igennem anvendt den engelske udgave, bortset fra de tilfælde hvor retsmøderne blev afholdt på tysk. Når udskrifterne på tysk indeholdt den originale ordlyd, har jeg følt mig berettiget til at bruge min egen oversættelse.

Bortset fra anklagemyndighedens åbningsbemærkninger og den endelige dom, som blev oversat uden for retslokalet og uafhængigt af simultanoversættelsen, kan ingen af disse akter betragtes som helt pålidelige. Den eneste autoritative version er den officielle version på hebraisk, som jeg ikke har anvendt. Ikke desto mindre blev alt dette materiale udleveret til journalisterne, og så vidt jeg ved, er der ikke blevet påpeget væsentlige diskrepanser mellem de officielle akter på hebraisk og oversættelserne. Den tyske simultanoversættelse var meget dårlig, men man kan godt gå ud fra, at oversættelserne til engelsk og fransk er solide.

Der er derimod ingen tvivl om kildernes pålidelighed i forbindelse med det følgende materiale fra retssagen, der – med en enkelt undtagelse – også blev udleveret til pressen af myndighederne i Jerusalem:

„kollektiv skyld“, ifølge hvilket folk antages at være skyldige i eller føle sig skyldige i ting, som er blevet begået i deres navn, men ikke af dem – ting, som de ikke deltog i, og som de ikke profiterede af. I lovens øjne er skyld og uskyld af en objektiv karakter, og selv om firs millioner tyskere havde gjort, som De gjorde, ville det ikke have været en undskyldning for Dem.

Heldigvis er vi ikke nødt til at gå så vidt. De hævdede selv, at lige skyld for alle, der levede i en stat, hvis politiske hovedmålsætning var blevet det at begå uhørlige forbrydelser, kun var en mulighed og ikke en kendsgerning. Og uanset hvilke uheldige indre og ydre omstændigheder, der skubbede Dem ud på forbryderbanen, er der en afgrund imellem, hvad De faktisk gjorde, og muligheden for, hvad andre kunne have gjort. Vi beskæftiger os kun med, hvad De gjorde, og hverken med Deres indre livs og Deres motivers muligvis ikke-kriminelle karakter eller med Deres medmenneskers kriminelle potentiale. De har fortalt Deres historie som en historie om at have haft sort uheld, og med kendskab til omstændighederne er vi villige til at indrømme Dem, at det under gunstigere omstændigheder ville have været meget usandsynligt, at De nogensinde ville være blevet ført for denne eller nogen anden straffedomstol. Lad os for argumentets skyld antage, at det kun var et uheld, som gjorde dem til et villigt instrument for en organisation, der begik masse mord. Tilbage står stadig den kendsgerning, at De har ført en masse mordspolitik ud i livet og derfor aktivt støttet denne. For politik er ikke barneleg. I politik er lydighed og støtte det samme. Og ligesom De støttede og førte en politik om, at man ikke ville dele jorden med det jødiske folk og folk fra en række andre nationer, ud i livet – som om De og Deres overordnede havde ret til at bestemme, hvem der skulle bebo jorden, og hvem der ikke skulle – kender vi for ret, at ingen, indet medlem af menneskeracen, kan forventes at skulle ville dele jorden med Dem. Derfor, og kun derfor, skal De hænges.“